

Biyoloji yani canlılık bilimi, Şu evrende insanoğlunun karŐı karŐıya kaldığı belki de en acayip sorunun cevabını arayıp duruyor: Canlılık nedir ve nasıl çalıŐır? Bu soru halen bir acayip, çünkü canlılığın ne olduğunu henüz hiç kimse tarif edebilmiŐ değil. Bırakınız insan gibi karmaşık bir yapılanmayı, tek hücreli bir canlının bile nasıl canlı olduğunu, onu canlı yapan Őeyin aslında ne olduğunu bilmiyoruz. Son derece geliŐmiŐ teknolojimiz ve bilimsel bilgimize rağmen halen sıfırdan canlı bir hücre yaratamıyor oluŐumuz bunun en açık göstergesi. Canlılık, bildiğimiz kadarıyla sıradan maddenin son derece girift bir biçimde organize olmasıyla ortaya çıkıyor. Maddi dünyanın nasıl iŐledięini çözmeye çalışan bilim için bedenlerimizi oluŐturan maddelerin neler olduğunu anlamak bugün artık oldukça kolay. Elimizde canlı yapısına katılan maddelerin tastamam bir listesi var. Bunların tamamı da bildiğimiz kimyasal maddeler, elementler. Bilmediğimiz bir Şey yok içerinde. Fakat bunları bir araya getirerek bir canlılık ortaya çıkartmak sandiğımız kadar kolay olmuyor. Şu anda ve muhtemelen yakın bir gelecekte, laboratuvarda sıfırdan bir canlı yaratmak imkânsız görünüyor. Elimizde canlı örnekleri olmasına rağmen, onlardan kopya çekerek yaptiğımız taslakları bile “can” ile diriltmiyoruz. **Neticede yapamadığımız için anlayamıyor, anlayamadığımız için yapamıyoruz.** Sıfırdan üretmediğimiz canlılık ve yaşam, bu nedenle bizi aŐan bir karmaŐıklıęa sahip; en azından Şu anki ilgi ve anlayıŐ düzeyimiz açısından...

Öte yandan en büyük insanî dertlerimizin baŐında kendimizi anlamak geliyor. Binlerce yıldır aslında en temel uğraŐımız bu. Neden diğer canlılara bu kadar benzerken bu kadar farklı olduğumuzu, buraya neden geldiğimizi, sonuçta bu ömür bittikten sonra “nereye” gideceğimizi, neden diğerlerinin hiç kafa yormadığı meseleler üzerine; mesela, bilim, felsefe, inanç ve sanat üzerine bu kadar mesai harcadığımızı anlamaya çalıŐıyoruz. Kısacası, farklı olduğumuzun farkındayız ama neden böyle olduğumuzu anlaya-

bildiğimizi söylemek, en azından bu satırların yazıldığı 21. yüzyıl başlarında pek mümkün değil.

İnsanın ne olduğuna dair sayısız öğretimiz, sayısız öneri sunuyor bizlere. Bunların önemli bir kısmı kadim dini ve geleneksel öğretiler. Hemen hepsinde insana biçilen özel bir görev, bir varlık anlamı ve bir tekâmül süreci beklentisi öne çıkıyor. Sürekli kendimizi geliştirmemiz konusunda öğütler sunan bu öğretilerin aslında birçok ortak noktası var. İslâm inancının hâkim olduğu bir kültürde büyümüş, din olarak kendine İslâm'ı seçmiş, ona göre dünyayı anlamlandırmayı uygun bulmuş bir insan ve meslek olarak bilimle uğraşma bahtiyarlığı bahşedilmiş kıymetli bir insanoğlu olarak, birçok insan gibi ben de aynı meseleyi hayatımın değişik dönemlerinde farklı açılardan irdelemek ve bu konuda veri toplamak ihtiyacı hissettim. Bu kitabın sayfalarında sizlerle paylaşmaya çalışacağım sonuçlar, öncelikle bana göre zamanımızın en önemli bilimi olan biyolojiden gelen bilgilerden kaynaklanıyor. Elbette bilimin yanılabilir doğası ve sürekli değişen gerçekliğini göz önüne aldığınızda, insanlığın temel bir sorunu olan “Biz neyiz?” meselesine sadece bilimden cevap bulabilmek henüz çok mümkün görünmüyor. Bilimsel bakış açısı olmadan bugün dünyayı doğru bir biçimde okumanın mümkün olmayacağına emin olmakla birlikte, tek başına bilimsel bilginin bizi çok da ileri bir noktaya taşıyamayacağına kanaat getirmiş bir bilim insanı olarak, “büyük sorular” a yanıt bulabilmek için “kadim bilgilerimizi” de masaya koymak gerektiğini düşünenlerdenim. Bu kadim bilgi, sadece birilerinin inandığı ve dünyanın geri kalanındaki insanların şu ya da bu nedenle geri durduğu bir dini inancın sunduğu paketlerden ibaret değildir. “Kadim bilgi” yahut “bilgelik”ten kastım, on binlerce yıllık insanlık deneyiminin tüm birikimlerinin ısrarla vurguladığı, tüm dinlerde, masallarda, anlatılarda, kıssalarda, edebi eserlerde ve felsefi metinlerde ısrarla vurgulanan temel ve genel ortak noktalarıdır aslında. Elbette insanlığın bu geniş alanlara yayılmış deneyim ve birikiminin tümüne hâkim olabilmek, onları tek bir zihinde fahmedebildiğini iddia edebilmek, son derece gerçek dışı bir iddia olurdu. Onun yerine, kendi inanç ve kalıp

düşüncelerini “ilah” edinmeden, içine doğduğu zaman ve kültürün kendisine empoze ettiği sınırlılıkları sürekli izleyerek, tevazu içinde insanlık bilgisine kucak açma gayretiyle yaşayan bir insan-
noğlu olarak, zihnimde damıtılan ve şimdiye kadarki nasibimin ortak bir özeti olan bir insan ve dünya görüşünü formüleştirmek bana en makul yaklaşım gibi geliyor. Böyle bir fikri yahut açıklama çabasını inşa etme süreci ise aslında hiç bitmeyecek, bütün bir ömür boyunca sürmesi gereken, devamlı ve dinamik bir süreçtir. Böyle bir süreci, hayat henüz sona ermeden yazılı olarak kayda geçirmek ne kadar riskli olsa da başka benzersiz zihinlerde tetikleyebileceği çağrışımların zenginliği düşünüldüğünde, şahsım adına bu çabanın böyle bir riske değeceğini düşünüyorum. Bahsettiğim risk, bu satırların arasında belirli bir zaman sonra bariz hataların ve yanlış çıkarımların olduğunun fark edilme olasılığıdır.

İnsanın Fabrika Ayarları (İFA) başlığı uzun zamandır anlatmaya çalıştığım bu derdin parola nevinden kısa bir ifadesidir. Her birimiz, tek bir tür olan “insan”, yahut biyolojik sınıflandırmadaki bilimsel adı ile Homo sapiens sapiens türünün bireyleri olarak, dünya yüzeyinde yaşayan milyonlarca farklı türe mensup trilyonlarca canlı gibi, bu tabiat fabrikasının bitip tükenmek bilmez üretim hatlarında serpilip inşa edildik. Maddesel bedenimiz, tamamen fiziksel dünyanın sıradan ve bilindik kimyasallarından oluşur. Bedenimizde yapısal olarak “gizemli” yahut “olağanüstü” bir şey gözümüze çarpmadı şimdiye kadar. Olağanüstü derken, tek bir hücreden oluşan bir bakteri yahut ormanda gezinen bir zebranın bedeni ne kadar “sıradan” ise biz de o kadar sıradanız. Biyolojik yapının karmaşıklığı akıllarımıza durgunluk verecek düzeydedir ama bu açıdan etrafımızı çeviren sayısız bitki ve hayvandan belirgin bir farkımız yok. Halen en basit bir meyve sineği bile bizim için insan kadar anlaşılmaz ve girift bir organizasyona sahip. Fakat en temel yapıtaşlarına indiğimizde, bildiğimiz atom ve moleküllerden yapılmışız: Karbon, hidrojen, oksijen, fosfor, magnezyum, kalsiyum, potasyum, sodyum ve diğer onlarca element. Diğer canlılarla aramızda belirgin bir fark yaratacak, “Tamam, işte bu!” diyebileceğimiz maddesel bir ipucumuz henüz yok. Yani

biyolojinin bizzat kendisi, her üyesi ve konusuyla başlı başına bir muamma ve mucizedir.

Yapısal olarak bu kadar “sıradan” ve diğer “hayvanlar”la neredeyse aynı temel özelliklere sahip olmamıza rağmen “işlev” açısından aşikâr ki çok belirgin farklarımız var. Zekâmız, soyut düşünce kapasitemiz, geleceği ve geçmişi algılama biçimimiz, karmaşık dil yeteneğimiz, bilim ve felsefe gibi tuhaf uğraşlarla iştigal etmemiz ve daha nice garipliğimizle, elden ayrı, nevi şahsına münhasır bir canlıyız. Bu garip canlılığın yani insanın neden bu kadar garip, yegâne, tek başına ve anlaşılmaz olduğunu anlamaya çalışmak, insan türünün düşünmeye başladığı zamandan beri en kadim sorunlarının ilki gibi görünüyor. Bu çaba halen de devam ediyor ve geçen binlerce yıl boyunca bu sorunu çözüme kavuşturmak açısından çok da fazla ilerleme kat etmiş gibi durmuyoruz.

İnsanlığın ortaya çıktığı günden beri bu sorunlara kafa yoruyoruz. Fakat içinde yaşadığımız şu dönemler, adına bilim dediğimiz insan faaliyetinin evrenin çalışmasına dair ortaya koyduğu baş döndürücü bilgilerle hepimize, özellikle bu açıdan önemli bir avantaj sağlıyor. Bilim gözlüğüyle bakabildiğiniz zaman, binlerce yıldır kafamızı kurcalayan birçok soruna farklı bir bakış açısı geliştirebiliyorsunuz ve sorunlar, tabiri caizse “sadeleşiyor”. Tam olarak hâlâ çözemerseniz de bilimsel yöntem, üzerinde düşünüp tartışabileceğiniz, bilgilerinizi geliştirmek için yeni yollar bulabileceğiniz çok verimli bir araçtır. Fakat ne çare ki gittikçe karmaşıklaşan uzmanlık alanları, üretilen anormal miktarda bilgi, teknik bilimsel dilin zorluğu gibi engeller, meslek olarak bilimden olmayan insanların bu verilere ulaşmasını ve bunları anlamlandırmasını zorlaştırıyor. Bilim mesleğinde ömür geçiren insanlar dahi farklı bilim alanlarının verilerini anlamakta ve yorumlamakta zorluk çekebiliyorlar. Sorun sadece bu da değil; her devirde olduğu gibi, inançlarımız ve ön kabullerimiz. İnsan zihninin temel “konfor ve rahatlık arzu eden devreleri” nedeniyle, dünyaya ve etrafımızda olan biten hadiselerle olduğu gibi bakmıyoruz. Zihnimizi hâkimiyeti altına almış etiketler, önyargılar ve zanlarla, gözümüzün önünde olup biten olayları çarpıtıyor,

anlamaları üzerinde düşünmüyor, yok sayıyor ve hatta tamamen gör(e)meyebiliyoruz. Bu gerçekliği çarpıtma filtreleri arasında en etkili olanı kuşkusuz inançlarımız. Nereden geldiği belli olmayan, çoğu deneyim ve akıl yürütmeye dayanmayan, sınanmamış birçok inançla doludur zihinlerimiz. Ama bu “boş” inançlar, etrafımızdaki gerçeği çok başarılı bir biçimde çarpıtır ve bizi gözümüzün önündekileri göremez hale getirebilir. Özellikle kendini özel hissetmekten zevk alan, buna aşırı ihtiyaç duyan duygusal bir donanıma sahip olan biz insanlar, bizzat gözümüzün önünde cereyan eden gerçekleri, doğru olduğundan her nasılsa sorgusuz sualsiz emin olduğumuz inanç ve kabullerimiz çerçevesinde, kendi lehimize eğip bükmeye çok meyilliyiz. Mesela, bu dünyada özel olarak yaratılmış bir türün mensupları olduğumuzu düşünüyorsak bizi özel kılan her ipucunu büyük bir şevkle kucaklayıp, bizleri sıradan hayvanlar âleminin bir üyesi olarak tescilleyen her türlü fiziksel ve müspet kanıtı gör(e)memeyi becerebiliyoruz. Yahut tam tersi, bir seri şanslı “kazaların eseri” olarak burada olduğumuza inanıyorsak hayvanlarda gördüğümüze benzer özelliklerin kendimizde nasıl ortaya çıkmış olabileceğine dair gayet rahatlatıcı açıklamaları sevgi ve muhabbetle bağrımıza basarken, bir türlü akıl erdiremediğimiz ve özellikle zihinsel dünyamızda bizzat deneyimlediğimiz o elden ayrı farklılıklarımızı gör(e)meme, onlar üzerine düşün(e)meme eğilimine kolayca girebiliyoruz. İnsanın en çok zorlandığı konu belki de gerçekliğe dair dürüst bir duruş sergilemek olsa gerek.

Günümüzde biyolojik bilimlerin, özellikle de sinir ve davranış bilimlerinin insanı hayrete düşüren gelişmeleri sayesinde, insana ve diğer canlılara biraz daha farklı açılardan bakmaya nihayet başlayabildik. Artık 3,5 milyar yıldan fazla bir zamandır dünyada hüküm süren canlılık denen o garip ve destansı yolculuğun tarihi ve aşamaları hakkında çok daha fazla bilgiye sahibiz. İnsanın da en azından bedenlen bu dünyayı dolduran diğer tüm canlılarla aynı ortak örüntünün doğal bir parçası olduğundan eminiz. Milyarlarca yıldır devam eden ve son bir milyar yılda gittikçe artan bir hızda ilginç aşamalar kaydeden canlılığın gelişimi, evrimsel biyo-

loji adlı bilim dalı tarafından oldukça detaylı bir biçimde ortaya konmaya başlamış durumda. Günümüz itibariyle artık bu devasa maceranın en son ürünlerinden birisi olan kendi türümüze ve insanın diğer sayısız canlı türü ile ilişkisine bambaşka ve bütüncül bir perspektiften bakabilme noktasına çok yakınız. Elbette günümüzün bilimsel bilgisine ve geçmişin kadim bilgeliğine eşzamanlı olarak derin bir biçimde vakıf olmak kolay bir iş olmadığından, halen insan ve insanın doğal sistemin içindeki yerine dair bütüncül bir bakış açısını tam olarak geliştirebildiğimizi söylemem zor. Fakat elimizdeki bilgi ve bilgelik, şöyle derli toplu olarak masaya konup da kuşbakışı tekrar ve tekrar incelendiğinde, hem elimizdeki devasa bilimsel bilgi yığını farklı bir anlam kazanmaya başlıyor, hem de biz kendimiz ve evrendeki diğer olay ve nesnelere ilişkisine dair farklı ve tamamlanmaya çok yakın bir resim elde edebiliyoruz. İlerleyen sayfalarda hem bilimsel olarak insana dair bildiklerimizi hem de kadim bilgeliğimizden gelen deneyimleri yan yana koymaya çalışarak, insanın “aslında nasıl bir şey olduğuna” dair bir portre çizmeyi deneyeceğim. Elbette bu konuda bütünlüklü ve nihai olarak tatmin edici bir sonuca ulaşabildiğim iddiasında değilim. Böyle bir amacım da yok. Esas amacım, insana dair çalışan tüm bilgi alanlarının; bilim, felsefe, edebiyat, ilahiyat, sanat ve sosyal bilimlerin tüm alanlarının üzerinde yeni fikirler üretebileceği yeni bir bakış açısına örnek bir şema oluşturmaktır. Temelde biyolojik bedenimiz üzerinden ilerleyecek “İnsanın Fabrika Ayarları” anlatısının esas amacı, hangi alanda çalışırsa çalışsın, insanla ilgili yeni bilgi ve düşüncelere ulaşmak isteyenlere biraz olsun ilham verebilmektir. Ama daha önemli bir hedefim, eğer mümkün olursa, okuyan herkesin kendisi, hayatı, sağlığı ve zihinsel dünyası ile ilgili farklı bir bakış açısını bir ucundan yakalama cesaretini hissetmesidir. Zira kendimizi iyi ve konforlu hissettiğimiz inançlarımız, çoğu zaman bilgi ve gerçek deneyime dayanmayan zanlardan ibarettir ve eğer bunların dışında bir bakış açısını deneme cesaretimiz olursa aynı dünyaya bakarak yepyeni şeyler görebilme ve zihnimizin kalıplarının dışına çıkma şansımız da olacaktır diye inanıyorum.

İnsanlık yolculuğunda bir Homo sapiens sapiens yani bir “insan ferdi” olarak doğmak için sadece başlangıç kısmıdır. İnsan kalabilmek, dahası gerçekten gelişkin bir insan olabilmek, sürekli gayret ve çaba ister. Bir kuşun uçması gibidir insan olmak: Kendisine verilen yetenekleri kullanmayı boş verdiği her durumda, kanatlarını kapatan bir kuş misali, hızla irtifa kaybeder insanoğlu. Bunun en önemli nedeni, İFA'nın en son maddesinde bahsedeceğimiz “sınırlarını aşabilme” özelliğidir. Yaratılışından, fıtratından, kendisine verilen yeteneklerden çok öteye, zihinsel kurguları ve zanları yönünde sapmalar yapabilen böyle bir canlının sıklıkla kendini hatırlaması, kendisinin kendisine hatırlatılması da gerekir. Aksi takdirde, zanları ve sanrıları içinde, beyhude çabalarla koca bir ömrü tüketip buradan büyük zararlar göçebilir. Bu kitaptaki bilgiler ve yorumlar, bu “zarar”ı asgariye indirmek için insanlık tarihi boyunca gösterilen nice çabalardan istifadeyle, o çabalara minicik bir katkı gayreti olarak telakki edilirse, amacına ulaşacaktır.

Zan esarettir ve eğer cesaret varsa, esaret de eninde sonunda ortadan kalkacaktır.

OKURA NOTLAR

a. Elinizdeki ilk kitap, 3 ciltten oluşan İnsanın Fabrika Ayarları serisinin “Beden” başlıklı ilk bölümüdür. İlk iki madde olan “Hareket” ve “Az, Aralıklı ve Çeşitli Beslenme” bölümlerini içeren bu cildi, ikinci bölüm olan “İlişkiler ve Stres” başlığı takip edecek. O bölümde de üçüncü ve dördüncü ayarlarımız olan “Olumlu Sosyal İlişkiler” ve “Düşük Stres” başlıklı konuları ele alacağız. Son ayarımız olan “Sınırları Aşmak” ise aynı adlı üçüncü ve son kitapta ele alınacak. Hacmi nedeniyle üç ayrı kitapta ele almaya gayret ettiğim konular birbirleri ile bağlantılı olmakla birlikte müstakil olarak da okunabilecek özelliğe sahip. Öte yandan İnsanın Fabrika Ayarları'nın bir bütün halinde anlaşılması, konuya (yani kendimize) bütüncül bakabilmemiz için tavsiye edebileceğim en iyi seçenek.

b. Bu kitapta özellikle beyin ve beynin çalışma sistemi ile ilgili bilgiler olabildiğince özet olarak geçilmiştir. Beynin gelişimi ve iş-

leyiŖiyle ilgili detaylı bilgiler için 2015 yılında yine Tuti Kitap'tan çıkan *DeęiŖen Be(y)nim* (ISBN: 978-605-9218-08-5) baŖlıklı kitabımı ve piyasada konuyla ilgili mevcut birçok harika kitabı okumanızı iŖtiyakla tavsiye ederim.

ÇIRILÇIPLAK BİR GARİP CANLI

(İnsan)

“Yek katre-i hûnest, sâd hezârân endîşe”

(Tek damla kan ve bin bir endişedir.)

Sadî-i Şirazî

Kendi bedeninizi hiç alıcı gözle incelediniz mi? Yani şu elbiseleriniz, iç çamaşırlarınız, takılarınız, varsa dövme ve delme (piercing) gibi eklentileriniz yani insan yapısı ilaveleriniz olmadan? Eğer bir durup da düşünürseniz çırılçıplak bir canlı olduğumuzu hemen fark edeceksiniz. Çıplak, zayıf, dayanıksız, korumasız, dış etkilere sonuna kadar açık, bu dünyanın dışından gelmiş gibi görünen garip bir bedene sahibiz.

Peki, acaba hiç bu zayıf, çıplak ve garip bedeninizi etrafınızdaki diğer canlılarla karşılaştırdınız mı? Eğer bunu yaptıysanız, insanı hayrete düşüren basit bir keşfe hemen ulaşabilirsiniz: Bedenimiz, diğer tüm canlıların tersine, herhangi bir doğal ortamla uyumlu değildir. Böceklerden bitkilere, ineklerden kuşlara kadar tüm canlıları gözünüzün önünden geçiriniz lütfen. Bizim gibi sırf hayatta kalabilmek için “elbise giymek, teknoloji üretmek, çevresini bu denli değiştirmek” zorunda olan bir başka canlı var mı? Belki şehirde büyümüş bir modern zaman insanı olarak çok az hayvan ve bitki ile gerçekten karşılaşmışsınızdır ama yine de düşünün. Bizim gibi garip bir başka canlı daha olabilir mi?

Bir biyolog olarak sizi temin ederim, bu anlamda (en azından şu anda hayatta olanlar arasında) bizim gibi ikinci bir canlı bulamazsınız. Yeryüzünde bugüne kadar keşfettiğimiz tüm canlılar,

doğal yaşam ortamlarına tam olarak uyum sağlamış, hayatta kalmak için doğuştan getirdikleri özellikler dışında ilave bir teknoloji yahut donanıma ihtiyaç duymayan varlıklardır. Temel düzeyde birçok canlı alet kullanır ve etraflarındaki dünyayı çeşitli biçimlerde değiştirirler. Mesela maymunların karınca yakalamak için kullandığı ağaç dalları veya kuşların ağaç dallarına yaptıkları yuvalar, belirli düzeylerde tabiatın değiştirilmesi olarak düşünülebilir. Fakat bu örneklerden hiçbirisi, insanın tabiata kökten uyumsuz zayıflığına rağmen hayatta kalması için elzem olan değiştirme ihtiyacı ile boy ölçüşemez. Her canlı, kendi özel yaşam alanı anlamına gelen özel bir “habitat”ta yaşar. Çünkü tüm bedensel ve zihinsel donanımları o habitatın gereksinimleri ile en uyumlu olacak şekilde ayarlanmıştır. İnsan ise var olan neredeyse tüm doğal koşullarla uyumsuz bir bedene sahip olduğundan, hayatta kalmak için muhakkak çevresinde ve kendinde dikkate değer değişiklikler yapmak zorundadır.

Bu duruma bağlı olarak insanın diğer canlılardan doğal bir farkı daha çıkar karşımıza: Özel bir habitata uyumlanmamış ve var olan tüm habitatlarda bir şekilde hayatta kalabilen tek canlıdır insanoğlu. Ağaçkakanlar ormandan, maymunlar alışıkt oldukları ağaçlardan uzaklaşamazlar zira oranın dışında, bir çayır yahut gölde yaşamalarına imkân verecek evrimsel donanımları yoktur. Bu nedenle tüm canlılar adeta habitatlarının “mahkûmu” gibidirler. Halbuki insan, aklınıza gelen veya gelmeyen her türlü koşulda bir şekilde yaşamanın, üremenin ve biyolojik anlamda “başarılı” olmanın bir yolunu bulabilir. Denizlerin dibinde, dağların tepesinde, hatta bugün yörüngedeki uzay istasyonlarında hayatta kalabilecek derecede yüksek kabiliyetli bir varlıktır. O nedenle bugün türdeşlarımız, gezegenin her yerine yayılmış, dünyanın en çok etki yaratan türü olmayı başarmış ve şimdiden gözünü başta Mars olmak üzere başka gezegenlere dikmiş durumda.

İnsanın bu farklı durumu elbette ki kendine ve tabiata bakan herkesin aklını kurcalar. Bu dünyaya ait değil gibi gözüken, adeta bir uzay gemisinden kazara düşmüş bir yabancı yaratık gibi garip duran bu canlının durumu, izaha muhtaçtır. Bir yandan bu kadar